

Marta Drabarek

Wartość edukacyjna gry w szachy na przykładzie funkcjonowania świetlicy szkolnej w Szkole Podstawowej nr 353 w Warszawie-Wesołej

Tytułem wprowadzenia

Dzieci obowiązkowo uczestniczą w zajęciach sportowych, mimo że jedynie niewielki odsetek osiągnie wysoki poziom umiejętności w określonej dyscyplinie sportu. Większość uczniów bierze udział w zajęciach nauki pływania, mimo że niewielu z nich będzie startowało w zawodach pływackich, a tylko jednostki odniosą w tej dziedzinie sukcesy. Taki stan rzeczy jest powszechnie przyjmowany, rozumiany i nikt nie kwestionuje zasadności prowadzenia zajęć sportowych dla wszystkich uczniów. Wydaje się, że warto w taki sam sposób podejść do tematu powszechnych zajęć szachowych.

Parlament Europejski o szachach

Parlament Europejski złożył oficjalne oświadczenie, w którym przychylnie odnosi się do idei upowszechniania nauki gry w szachy poprzez wprowadzenie jej jako przedmiotu nauczania w szkole¹. W oświadczeniu powołano się na ogólnospołeczne walory tej królewskiej gry, której dostępność nie jest ograniczana miejscem pochodzenia uczniów ani zasobnością portfela rodziców, co zatem przyczynić się może do integracji społecznej i zwalczania dyskryminacji oraz różnego rodzaju patologii wynikających z bycia w grupie wykluczonej społecznie lub ekonomicznie.

W dokumencie wskazano również na wychowawczą wartość szachów, na ich możliwy pozytywny wpływ indywidualnie na każde dziecko.

Otóż szachy mogą poprawić koncentrację uwagi, kształtować umiejętność analitycznego myślenia i pamięć. Ponadto kształcą gotowość do samodzielnego podejmowania decyzji i ponoszenia ich konsekwencji oraz sportową wolę walki.

Opisane stanowisko Parlamentu Europejskiego stanowi punkt wyjścia do systemowego wspomaganie kształcenia dzieci poprzez naukę gry w szachy.

Czy szkoły grają w szachy?

Zajęcia szachowe nie są powszechnie dostępne w szkołach, jednak w niektórych z nich stanowią element oferty edukacyjnej, zwykle jako zajęcia pozalekcyjne. Istnieją jednak szkoły, w których szachy są przedmiotem nauczania. Uczniowie, którzy przeważnie trenują szachy w klubach

¹ Oświadczenie pisemne Parlamentu Europejskiego z 30 listopada 2011 nr 0050/2011 w sprawie wprowadzenia do systemów oświaty w Unii Europejskiej programu „Szachy w szkole”.

sportowych, reprezentują na turniejach barwy swojego klubu. Bywa, że szkoła, wiedząc o tym, że ma wśród uczniów dobrego szachistę, zgłosi go jako swego reprezentanta do turnieju uczniowskiego.

Doświadczenia własne – świetlicowy szach mat

Do niedawna zajęcia szachowe w Szkole Podstawowej nr 353 w Warszawie-Wesołej dostępne były jako zajęcia pozalekcyjne dla chętnych. W szkole funkcjonuje koło szachowe prowadzone przez instruktora nauki gry w szachy, przeznaczone dla uczniów początkujących. Ponadto uczniowie bardziej zaawansowani w grze mogą ćwiczyć pod okiem trenera. W tego typu zajęciach tematycznych uczestniczą zwykle dzieci, które same wykazują takie zainteresowania lub są kierowane na zajęcia przez rodziców.

Panuje powszechne przekonanie, że szachy są grą dla osób wybitnie zdolnych, dla posiadających specjalne predyspozycje. Jednak nie wszyscy grający dochodzą do poziomu szachów wyczynowych, który to osiągają nie tylko zdolni, ale i pracownicy szachiści.

/// Gra w szachy wspomaga rozwój dzieci na wielu płaszczyznach, bez względu na to, jaki poziom gry uczeń osiągnie.

Takie stanowisko było punktem wyjścia do wprowadzenia tematycznych, „obowiązkowych” zajęć szachowych jako zajęć świetlicowych w Szkole Podstawowej nr 353 w Warszawie-Wesołej. Zajęcia prowadzi nauczyciel świetlicy, który jednocześnie jest opiekunem koła szachowego. Niemal wszyscy uczniowie klas I-III, którzy korzystają z opieki świetlicowej, zostali zapoznani z szachami. Okazało się, że „powszechnie” wprowadzona gra w szachy wyzwoliła wśród dzieci ogromne zainteresowanie. Dzieci 6-7-letnie nie „boją się” szachów. Szczególnie najmłodszy uczniowie chętnie i bez oporów bawią się w tę grę. Dla tych uczniów każdy moment, gdy będą mogli usiąść do szachownicy, jest dobry.

Specyfika gry w szachy wymusza zachowanie zasady spiralnego narastania i rozszerzania nauczanych treści. Dzięki temu dzieci stopniowo, we właściwym sobie tempie uczą się zasad gry. Komplet do gry w szachy dostępne są w każdej chwili i dzieci chętnie z nich korzystają. Wyposa-

zenie świetlicy w szachy jest dla uczniów w naszej szkole tak samo oczywiste, jak wyposażenie świetlicy w zestawy klocków.

Nauczyciel, który prowadzi zajęcia szachowe w świetlicy i koło szachowe, organizuje również turnieje uczniowskie. Dzieci mają możliwość rozegrania partii z dobrymi zawodnikami, od których wiele mogą się nauczyć. Dzięki grze w turniejach u wielu rodzi się potrzeba doskonalenia swoich umiejętności. Uczestnictwo w turnieju to również lekcja gry *fair play* oraz okazja do wygranej lub posmakowania porażki. Dzieci, grając zarówno podczas partii towarzyskich, jak i w czasie turniejów, uczą się szacunku dla przeciwnika. Przegrana partia lub słaby ruch postrzegane są jako błąd własny, a nie brak uczciwości czy zła wola osoby, z którą się gra. Dzieci uczą się od siebie wzajemnie i wiedzą, że partia rozgrywana z potencjalnie słabszym graczem może zakończyć się porażką. Pamiętać należy, że gra turniejowa wiąże się dla dzieci z koniecznością podejmowania decyzji pod presją. Opanowanie emocji po to, by myśleć i grać jest jedną z tych umiejętności, które doskonalą gra w szachy.

Gra w szachy rozwija u dzieci wyobraźnię przestrzenną. Ucząc się szachownicy, dzieci poznają pojęcia „linia pionowa”, „linia pozioma”, „linia skośna”. Ucząc się ruchów poszczególnych bierek, posługują się pojęciami linii, kierunkami na szachownicy (górze, dół, lewo, prawo). Gra doskonalą ponadto koordynację oko – ręka, która jest przecież tak ważna przy nauce pisania.

Grając w szachy, dzieci uczą się logicznego myślenia, zwłaszcza myślenia przyczynowo-skutkowego.

Jedno z podstawowych założeń w szachach można zilustrować w następujący sposób: *Każdy mój ruch poniesie za sobą odpowiedź przeciwnika. Każdy ruch mojego przeciwnika został wykonany w konkretnym celu, a ja mam ten cel odgadnąć i uniemożliwić jego osiągnięcie.* Konsekwencje działania (wykonanego ruchu) przeważnie odczuwalne są natychmiast. Dziecko samodzielnie decyduje, jaki ruch wykonać i samodzielnie odpowiada na ruch przeciw-

nika. To, co dzieje się na szachownicy, jest sprawą grających. Oni decydują o przebiegu partii, natychmiast sygnalizują swoje niezadowolenie i nie zgadzają się na sytuację, w której ktoś podpowiada. Co więcej, bardzo im zależy, żeby samodzielnie rozgrywać partię. Zwłaszcza u uczniów, którzy dopiero rozpoczynają przygodę z szachami, przestrzeganie reguł, samodzielne rozgrywanie partii są bardzo ważne, o ile nie najważniejsze.

Szachy stymulują podejmowanie działań w kierunku samodoskonalenia posiadanych umiejętności. W stosunkowo krótkim czasie prowadzenia ogólnych zajęć szachowych w świetlicy szkolnej wyłoniła się grupa dzieci, które sprawnie opanowały grę i grają na dobrym poziomie. Z tymi uczniami chętnie grają inne dzieci, chcąc się sprawdzić i nauczyć od lepiej grającego kolegi. Dzieci dobrze grające uczą się pokory i szanowania teoretycznie słabszego przeciwnika. Zdarza się, że grając ze słabszym kolegą, przez nieuwagę poddają partię. Muszą zatem utrzymywać wysoki poziom koncentracji uwagi, ponieważ rozpraszenie się jest nieopłacalne. Poza tym „słabszy” przeciwnik nie zna lub nie przestrzega np. zasad dobrego debiutu, czym komplikuje grę.

Jeden ze stereotypów dotyczących szachów mówi, że jest to gra nudna i mało dynamiczna. Jednak układ bierki szachowych jest tylko pozornie statyczny, ponieważ istnieje wiele wariantów rozwoju gry. Podczas rozgrywanej partii na szachownicy dzieje się bardzo dużo. Każda z bierki stojących na swoim polu odgrywa jakąś rolę: chroni inną bierkę, broni lub atakuje pole na szachownicy, atakuje bierkę przeciwnika. Gra wymaga zatem wysokiej koncentracji uwagi.

Dzieci, grając, starają się przeprowadzić swój pomysł na wygraną partię i jednocześnie próbują odgadnąć zamiar przeciwnika. Co więcej, w miarę rozwoju gry taktykę trzeba niejednokrotnie zmieniać po to, by odpowiedzieć na ruchy przeciwnika. Należy zatem podkreślić, że szachy są bardzo dynamiczną grą, która zaangażowała wiele dzieci nadpobudliwych psychoruchowo. Ponadto konieczność zachowania takich zasad, jak np. wykonywanie ruchów jedną ręką, konieczność wykonania ruchu bierką dotkniętą, niemożność cofnięcia pochylnie wykonanego ruchu stanowi dla dzieci nadpobudliwych trening panowania nad sobą.

Najbardziej popularna i dostępna w szkole podstawowej forma rywalizacji i pole do odniesienia sukcesów – sport i rozgrywki sportowe – są poza zasięgiem znacznej grupy uczniów. W sza-

chach mają oni możliwość odnoszenia sukcesów. Gra w szachy ma cechy gry sportowej a nie wymaga od zawodników bardzo dobrej kondycji fizycznej. Poza tym do indywidualnych turniejów szachowych uczniowie mogą zgłaszać się sami, bez konieczności bycia wytypowanym reprezentantem szkoły. Co więcej, grający niepełnosprawni fizycznie biorą udział w turniejach razem z graczami w pełni sprawnymi.

Niepełnosprawność fizyczna, która wyklucza danego zawodnika z możliwości rywalizacji z pełnosprawnymi, w przypadku szachów nie odgrywa roli dyskryminującej.

Nauka w klasach pierwszego etapu edukacyjnego ma łagodnie wprowadzać dzieci w późniejsze kształcenie przedmiotowe i jednocześnie wdrażać w życie szkoły, w obowiązki szkolne. Gra w szachy pomaga dzieciom uczyć się nawiązywania kontaktów. Dzieci towarzyszą sobie wzajemnie przy rozgrywanych partiach, komentują sytuację na szachownicy. Młodsze dzieci mogą zagrać z uczniami starszymi, ponieważ jedynym kryterium są posiadane umiejętności szachowe, a nie wiek grającego, zatem gra w szachy niezwykle pozytywnie wzmacnia, zwłaszcza najmłodszych. Każda wygrana partia daje dzieciom ogromną radość, która koniecznie musi zostać zakomunikowana nauczycielowi. Dzieci o swoich sukcesach opowiadają rodzicom, cieszą się, że udało im się „dać mata”. Takie informacje zwrotne płyną do nas właśnie od rodziców. Mówią oni, że syn lub córka bardzo zaangażowali się w szachy, że „dręczą” szachami w domu.

Gra w szachy kształtuje u dzieci wytrwałość w dążeniu do założonego celu. Zauważalna jest panująca wśród dzieci zasada mówiąca o tym, że partię rozpoczętą należy przeprowadzić do końca. Dzieci głośno wyrażają swoje niezadowolenie, jeśli któryś z grających przerywa grę. Uczą się więc przeprowadzać do końca rozpoczęte działania. Ponadto z godnością, dojrzałe przyjmują konsekwencje wykonanych przez siebie posunięć na szachownicy.

Plany na najbliższą przyszłość

Szkoła przystąpiła do programu „Wars i Sawa grają w szachy”, który jest jednym z elementów ogólnopolskiego projektu Polskiego Związku Szachowego „Edukacja przez szachy w szkole”.

Jak wskazują autorzy projektu, jego głównym celem jest kształtowanie u uczniów umiejętności logicznego myślenia, orientacji przestrzennej, myślenia analitycznego i koncentracji uwagi oraz takich cech, jak odpowiedzialność i samodzielność.

Przystąpienie do projektu oznacza, że od września 2013 roku w naszej szkole przynajmniej jedna cała klasa I zostanie objęta nauką gry w szachy. Projekt będzie trwał dwa lata i podsumowany zostanie badaniami dotyczącymi wpływu gry w szachy na osiągnięcia edukacyjne i ogólny rozwój dzieci.

Zatem w ofercie edukacyjnej naszej szkoły szachy obecne będą na różnym poziomie zaawansowania jako:

- zajęcia nauki gry w szachy dla całej jednej klasy I,
- tematyczne, „obowiązkowe” zajęcia świetlicowe „Świetlicowy szach mat”,
- zajęcia pozalekcyjne z trenerem gry w szachy dla uczniów zaawansowanych w grze,
- koło szachowe z instruktorem gry w szachy dla uczniów początkujących.

Post Scriptum

Jestem przekonana, że opisane powyżej raczej luźne spostrzeżenia dotyczące zalet obecności szachów wśród naszych uczniów zostaną, po dwuletnim programie pilotażowym, potwierdzone i wzbogacone przez wyniki badań naukowych.

Marta Drabarek jest nauczycielem świetlicy i nauczycielem „rezerwowym” przedmiotu szachy w ramach projektu „Edukacja przez szachy w szkole” w Szkole Podstawowej nr 353 w Warszawie-Wesołej.